

ПРОБЛЕМА СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ В ДІЯЛЬНОСТІ УНТП (ЖОВТЕНЬ 1918 р. – БЕРЕЗЕНЬ 1923 р.)

Актуальним завданням сучасної історичної науки є дослідження політичної структуризації українського суспільства та ролі у цьому процесі окремих політичних партій і організацій. У цьому контексті великий інтерес становить дослідження однієї з перших в Україні, зокрема у Східній Галичині, – Української національно-демократичної партії (УНДП), яка у березні 1919 року прибрала назву Українська народно-трудова (УНТП). Цій партії належала провідна роль у громадсько-політичному житті західного регіону України впродовж майже півстоліття, насамперед, в період Західно-Української Народної Республіки та боротьби проти анексії Східної Галичини Польщею, а також у консолідації національно-патріотичних сил цього краю у 20-х і наступних роках.

Вельми цікаві і важливі епізоди тих буремних років відтворили у своїх публікаціях учасники подій Осип Назарук, Василь Кучабський, Матвій Стахів, Степан Томашівський, а також визначні постаті трудової партії – Володимир Охримович, Федь Федорців, Дмитро Левицький і багато інших, які публікували чимало статей, часто полемічних, на сторінках „Діла”, „Громадського вістника”, „Свободи” та інших газет. Слід відзначити історіографічні розвідки із вказаної проблеми відомих істориків Олександра Карпенка¹, Юрія Сливки², Миколи Кугутяка³, Миколи Литвина⁴, Олега Павлишина⁵, Степана Макарчука⁶, Степана Гелея⁷, Ігоря Райківського⁸, Ігоря Соляра⁹ та інших. Все це засвідчує, що проблема політичної історії України, зокрема становлення і діяльність окремих партій та організацій, привертає все більшу увагу дослідників і зацікавленість широкого загалу. Різнопланові дослідження політичної історії України та окремих її регіонів дозволяє якнайгрунтовніше і об’єктивніше відтворити вкрай сфальсифіковані етапи історії України ХХ століття.

З часу створення 1899 року УНДП послідовно виступала за незалежну і соборну українську державу. Уже в першій своїй програмі вона задекларувала, що “остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з’єднався з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу на свою загальну користь орудував всіми своїми справами: культурними, економічними і політичними”¹⁰. Партія розглядала єдність національно-патріотичних сил усіх українських земель як вирішальний фактор осягнення незалежності і соборності.

Боротьба за соборність особливо посилилася після утворення Української Народної Республіки. Тому закономірним є висування на порядок денний проблеми реалізації ідеї соборності, коли 19 жовтня 1918 р. Українська Національна Рада (УНРада) своєю ухвалою ствердила, що українські етнічні землі Австро-Угорщини, тобто Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття “уконституїюються як Українська держава”.

18 жовтня під час обговорення проекту ухвали УНРади щодо державного самовизначення українських земель Австро-Угорщини, один із лідерів Української соціал-демократичної партії (УСДП) Микола Ганкевич домагався “проголосити також негайну злуку Західних українських земель з Придніпрянською Україною”. Незважаючи на те, що пропозиція УСДП про негайну злуку була підтримана радикалами, а також студентами та Січовими Стрільцями, що зібралися біля Народного дому, Національна Рада її відхилила і підтримала резолюцію, запропоновану комісією у складі переважно націонал-демократів¹¹.

Національна Рада, як і УНТП, не підтримала цю пропозицію не тому, що вона меншою мірою, ніж соціал-демократи чи радикали, прагнула соборності українських земель. Ухвала УНРади про державність західних земель України була поки що декларацією, яку потрібно було реалізувати. Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття, як і решта земель імперії, залишалися ще у складі Австро-Угорщини. Автори резолюції і виходили з того, що на першому етапі реалізації права українців Австро-Угорщини на самовизначення потрібно спочатку досягти їх державності, уникнувши тим самим конфронтації з австро-угорською владою. Крім того, керівники УНРади, а, отже, й УНДП, змушені були брати до уваги тодішню ситуацію у Наддніпрянській Україні. Відомо, що влада гетьмана Павла Скоропадського

розцінювалася не тільки багатьма наддніпрянськими, а й галицькими політичними колами як проросійська, тому вони побоювалися, що Україна може бути знову захоплена Росією¹².

Очевидно, керівництво УСДП збагнуло цей важливий момент у розв'язанні проблеми соборності України. Про це певною мірою засвідчила нова заява Миколи Ганкевича 19 жовтня, у якій акценти щодо злуки були дещо інакше розставлені, ніж у попередньому його виступі 18 жовтня. Тут уже не йшла мова про негайну реалізацію злуки, тільки про прагнення та мету всіх українських земель об'єднатися “в одну державу, ... ціллі наших національних змагань є з'єдинена, вольна, самостійна Українська Республіка”¹³. Вважаємо, що за тодішніх умов це був вельми виважений шлях поетапного розв'язання спочатку проблеми державності західноукраїнських земель, а опісля соборності України. Як писав згодом Кость Левицький, вони “хотіли передусім успішно устійнити державно-правове становище західно-української держави та опісля наладати її відношення міждержавне до Придніпрянської України”¹⁴.

З проголошенням ЗУНР незалежною державою, УНРада негайно приступила до розв'язання проблеми соборності України. Уже 10 листопада це питання обговорювалося на засіданні Ради. Від імені УНДП Роман Перфецький заявив, що український народ “мусить тепер засвідчити перед усім світом, перед лицем усіх народів і держав”, що він хоче “бути й одною демократичною державою”. “Ті мотиви, – говорив Р.Перфецький, – котрі дня 19 жовтня здержували нас від рішучого кроку – проголосити з'єднання всіх українських земель, нині є без вартости. Крім того, зближується хвиля мирового конгресу, не сміємо станути там роздерті на дві частини хоч би і у власних державних організаціях”. Саме тому він запропонував, щоб УНРада “доручила Державному Секретаріатові поробити потрібні заходи для з'єднання українських земель в одну державу”. На тому ж засіданні К.Левицький під бурхливі оплески сповістив: “На підставі одноголосної постанови Державного Секретаріату, маю честь заявити, що Державний Секретаріат одночасно вирішив згодитися з внесенням доктора Перфецького”¹⁵.

13 листопада на черговому засіданні УНРади Лев Ганкевич, підкреслюючи історичне значення ухвали Державного Секретаріату розпочати справу об'єднання України в єдиній державі, заявляв: “Нехай отсей наш вчинок буде товчком, щоби вони (наддніпрянські українці. – *Авт.*) позбулися тої нещасної форми (йдеться про гетьманську владу. – *Авт.*), котру накинула їм чужа рука. Нашим сердечним бажанням є, щоби УНРада якнайскоріше дістала з Києва вістку, що там запанувала Українська Народна Республіка (гучні оплески)”¹⁶. Демократичні засади возз'єднання всіх українських земель були чітко окреслені у статті “Ідеал цілої нації” на шпальтах газети “Діло”. Газета вважала, що “з'єдинення всіх українських земель в одну самостійну, незалежну, вільну демократичну державу” повинно реалізовуватися під гаслом, яке об'єднало би “всі українські верстви в теперішнім змаганню нашої нації. Цим змаганням є повне визволення нації не тільки під політичним, але й суспільним, культурним, економічним поглядом”¹⁷.

У подальшому УНДП через УНРаду та Державний Секретаріат, за допомогою преси продовжувала відігравати вирішальну роль у реалізації соборності України. Третього січня 1919 року її представники брали активну участь у сесії УНРади в Станіславові, яка доручила “Державному Секретаріатові негайно розпочати переговори з Київським правительством для сфінансування договору про злуку”, 16 січня у складі УНРади вони приїхали до Києва “нотифікувати злуку”. Видатний діяч УНДП Льонгін Цегельський як державний секретар 22 січня на Софійському майдані від імені ЗУНР зачитав ухвалу УНРади про возз'єднання Західних земель з Українською Республікою в єдиній державі¹⁸.

За всіх обставин УНТП і після Акту злуки настирливо відстоювала єдність України, намагалася ліквідувати суперечності та налагодити нормальні взаємини між керівництвом Директорії та Західної Облaсті УНР в ім'я збереження і захисту незалежної України від іноземних інтервентів. Це вона яскраво засвідчила на Надзвичайному з'їзді 28 – 29 березня 1919 р. у Станіславові. У схваленій новій програмі стверджувалося, що “ідеал політичної самостійности українського народу, який Національно-демократична партія проголосила у своїй програмі, здійснився через уконституювання УНР”. З'їзд визнав доцільним “згідно з потребами Української Народної Республіки, перетворити національно-демократичну (народну) партію в Українську народно-трудова партію”. Мова йшла також про об'єднання всіх

національних демократів України в одну панукраїнську організацію¹⁹.

На жаль, після проголошення 22 січня 1919 р. Акту злуки всіх українських земель в одній державі взаємини між керівництвом УНР та ЗУНР поступово загострювалися, що значною мірою перешкоджало єдності національно-патріотичних сил у боротьбі проти ворогів державної незалежності України. Конфліктна ситуація особливо загострилася, коли все чіткіше окреслювалося прагнення Директорії заручитися підтримкою Польщі у війні проти більшовицької та білогвардійської Росії коштом Східної Галичини. Про це яскраво засвідчили переговори Директорії з урядом Польщі, які розпочалися 1 серпня 1919 р. і з короткими перервами продовжувалися до початку грудня. 7 жовтня міністр закордонних справ ЗУНР Василь Панейко повідомив Євгена Петрушевича, що керівництво УНР “живе в рожевім оптимізмі щодо міжнародного становища”, зокрема щодо реальної ролі Польщі у збереженні державної незалежності України. “Поляки, – стверджував Панейко, – грають подвійну гру: під’юджують Петлюру на Денікіна, а Денікінови пропонують союз проти українського сепаратизму. А наші, як діти, йдуть на тім польським шнурочку”²⁰.

6, 8 і 10 листопада Президія УНР-Ради обговорила ситуацію на українсько-польських переговорах у Варшаві, особливо у зв’язку з тим, що голова Української місії Андрій Левицький проігнорував вимоги уряду ЗУНР стосовно того, що “Східна Галичина має бути цілковито вилучена з українсько-польських переговорів”. Члени розширеного складу Президії УНР-Ради від УНТП та Християнсько-суспільної партії – В. Охримович, В. Щурат, В. Бачинський, С. Федак, В. Барвінський, Б. Барвінський, І. Куровець, К. Студинський, Я. Левицький, М. Гординський ствердили “своє опірне становище проти втягнення Східної Галичини у Варшавські переговори і проти лінії Бартелемі” та не підтримали позицію соціал-демократа Лева Ганкевича, який заявив, що “в змаганні до удержання української державности готов навіть посвятити Східну Галичину за ціну узнання Української Держави”²¹.

Незважаючи на рішучий спротив уряду ЗУНР, 2 грудня члени місії УНР підписали у Варшаві договір, за яким кордон між Польщею і Україною пролягав по річці Збруч. 21 грудня Євген Петрушевич висловив рішучий протест проти польсько-української угоди²². Підтримуючи позицію уряду ЗУНР, трудовики на сторінках своєї преси стверджували, що варшавською угодою Директорії з Польщею “пороблено вступ до нового Андрусова, а річка Збруч стала символом роздвоєння України, частинним переченням ідеалу нації, стала пропастью, яка ділить Галичан і Наддніпрянців”, що “одностайний фронт цілої нації заломився”. На думку редакції газети, така ситуація “сталася з хвилею, коли українські політики і політикомани в змаганню до наміченої мети з різних причин знехтували єдино цільною думкою: будувати на власних основах і власними силами, а звернулися по підмогу до чужинців, піддали свої державні аспірації під протекцію чужих держав”. “Ані буржуазно-реакційна Росія Денікіна, – писалося у газеті УНТП “Громадська думка”, – ані революційно-експериментальна Росія Леніна, ані реакційно-клерикальна націоналістична Польща, отже, трикутник карти, в котрій всунена Україна, не дають ніякої запоруки задля здійснення хоч би мінімальних суверенно-державних змагань”²³.

Враховуючи цю міжнародну ситуацію, трудовики вважали, що від польсько-української угоди не буде пожитку не тільки для України, а й для Польщі, насамперед тому, що “Польща на всі резигнаційні засади навіть не дає позитивних обіцянок”. По-друге, якщо б навіть за моральної чи політичної підмоги вдалося “створити київську чи кам’янецьку республіку”, то вона була би нежиттєздатною. Головним чином, тому, що “Росія – будь вона мелюківська, денікінська чи совітська ніколи не зможе погодитися на існування української Албанії”. З іншого боку, трудовики застерігали, що українські землі, які залишилися б у межах Польщі за признання шматка незалежної України, “не причиняться до упорядкування і зросту польської держави”. У редакційній статті “У Варшаві будують Україну” “Громадська думка” нагадала загальновідомі факти про те, що саме Галичина наприкінці XIX – початку XX століття, особливо в період Першої світової війни, найбільш завзято боролася за вільну і незалежну Україну, тому вона ніколи не змириться з іноземною окупацією. “Сильно закорінена серед галицько-української суспільності ідея вільної і незалежної України, – йшлося далі у статті, – обрита ріками крові, пролитої в останніх шістьох роках, засвідчена тисячами могил, зав’язана тисячами імен, затягненими в реєстри таборів полонених і інтернованих – буде вічна в українській Галичині без огляду на те, що з цею Галичиною станеться. А якщо ця Галичина осталась би під польською владою, то тут ця ідея буде могутніша,

ніж у Києві²⁴.

Зважаючи на обставини міжнародного і внутрішньополітичного характеру, УНТП закликала до консолідації і збереження національно-патріотичних сил, у першу чергу, армії як вирішального чинника, який “ми можемо і повинні кинути на вагу політичних перемін тоді, коли це будемо могли зробити не легкодумно та без гаразду, а з деякою впевненістю на успіх”²⁵. Водночас УНТП не відкидала підмоги з боку іноземних держав, чи можливого союзу з ними, зокрема з Польщею, але тільки за умов, щоб “та угода була куплена найменшою ціною, щоби не ризигновано з великих цінностей нації, з двох основних принципів: державної незалежності і з’єдинення цілої української території”²⁶. Саме тому трудовики вважали, що справжню соборність України досягне тоді, коли збуде міжнародне визнання своєї державної незалежності і коли буде налагоджено добрі взаємини між двома існуючими урядами – УНР та ЗУНР на платформі воз’єднання українських земель. Важливу роль у консолідації національно-патріотичних сил і загалом у реалізації програми соборності України трудовики відводили Галичині, бо, на їх думку, галичани є найбільш державотворчим елементом на всім просторі українських земель, засвідчивши це активною участю в усіх ділянках державного будівництва на Західній і Наддніпрянській Україні. Крім того, з уваги на ще остаточно не визначений міжнародно-правовий статус УНТП вважала, що Східна Галичина може стати вагомим фактором у боротьбі за незалежну і соборну Україну²⁷. У зв’язку з цим уряд ЗУНР, а також національно-демократичні партії Східної Галичини рішуче виступили проти спроб польського уряду нав’язати Директорії й урядам радянської Росії та України чергову угоду щодо розчленування українських земель шляхом передачі Польщі не тільки Східної Галичини, а й Холмщини, Полісся та Волині²⁸.

На початку лютого 1920 р. галицько-українські політичні партії звернулися до урядів і громадськості країн Європи та всього світу із заявою “Українська нація і мир на Сході Європи”. Виокремимо дві концептуальні засади цього звернення. По-перше, представники українських партій заявляли, що мир на Сході Європи, “приязні сусідські відносини... на всіх землях бувшої царської імперії і північно-східних областях бувшої Австро-Угорщини, а тим самим мир і спокій в Європі є тільки тоді можливий, коли всі держави світа визнають політичну незалежність всіх народів бувшої Росії і Австро-Угорщини, а нововведені народні держави обопільно визнають свою державність і суверенність та право уладнати своє внутрішнє життя по своїй волі і потребам”. По-друге, заява ще раз привертала увагу світової громадськості до історичного акту злуки українських земель в єдиний суверенний державі, інтегральну частину якої становили також Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття. Політичні партії Східної Галичини закликали європейські держави визнати суверенну УНР на всіх землях, заселених переважно українським народом²⁹. Коли на початку березня 1920 р. у Варшаві почалися чергові офіційні переговори між урядами УНР та Польщі, у контексті створення союзу держав від Балтійського та Чорного моря для “взаємного захисту незалежності проти всеросійського імперіалізму” трудовики знову повернулися до аналізу уже згадуваних двох засад розв’язання проблеми державної незалежності і соборності України. УНТП прихильно ставилася до створення такого блоку держав, бо була переконана, що “дійсно теперішня і всяка можлива поки що Росія – найбільший ворог самостійної України, а державна самостійність найважливіша”. Цей союз міг також позитивно вплинути на “визнання незалежної української держави... всіма іншими державами, з якими приступає Польща до переговорів з большевиками, а може бути, що мало б це деяке значення і на Заході Європи”. УНТП сподівалася, що “по цім визнанню відміниться весь шалений імперіалізм “королят” у Східній Галичині, Холмщині і на Волині та весь дотеперішній характер польської допомоги Україні...”³⁰.

Але драматизм ситуації полягав у тому, що тоді не тільки УНТП, а й усі українці Східної Галичини, не говорячи вже про наддніпрянців, не вірили у це. Тровики характеризували політику Польщі щодо України “пустим письмом вилами по воді”, насамперед тому, що територія цієї української держави знаходилася переважно у більшовицьких руках і їй треба було ще зброєю чи переговорами здобувати. Тим часом, “дійсні відносини на Україні є такі, що тільки мала оружна сила спомагає уряду УНР”, тоді як збройні сили та уряд ЗУНР були відверто негативно налаштовані щодо українсько-польської угоди, зокрема коштом західних земель України та ідеї соборності. Тому УНТП була непохитно переконана, що “західноукраїнська армія і її диктатор, як

і всі політичні партії Західної України, мусять відкинути всяку розв'язку, котра противилась би повній злуці їх краю з Великою Україною і святим Києвом. Кожний політичний діяч, – йшлося далі у редакційній статті “Проблема Західної України”, – а навіть політична група, котра на яких-небудь інших основах бажала би довести до розв'язки цього питання, хвилею погодження на відірвання цього краю від української етнографічної цілоти є засуджена на політичну смерть”³¹. Характерно, що відомий громадсько-політичний та державний діяч Степан Томашівський теж вважав “абсолютно марними спроби знайти в Польщі протектора України”. У рукописі праці “Мирний договір у Східній Європі. Його умови і недоліки” він писав: “Де в історії ми знайдемо більше цинічного фарисейства, ніж цей польсько-український фарс”³².

15 березня 1920 р. з ініціативи УНТП у Відні був створений Український національно-державний союз, до якого, окрім трудовиків, увійшли з Наддніпрянської України представники Народно-республіканської партії, Української партії самостійників-соціалістів, Партії соціалістів-федералістів, Партії хліборобів-демократів та представники Національно-демократичної партії Буковини. УНТП в Союзі репрезентували Кость Левицький та Сидір Голубович. Одним із головних своїх завдань Союз вважав боротьбу за єдність усіх українських земель в одній самостійній та суверенній державі³³. В унісон з цією ухвалою Українського національного державного союзу 1 квітня УНРада у зверненні до світової громадськості ще раз заявляла, що “всякі декларації і умови, які відносились би до Східної Галичини і уладження правно-державного становища народів Сходу Європи в дорозі міжнародних умов, тільки тоді будуть обов'язувати український нарід Східної Галичини, коли в переговорах возьмуть участь і дадуть свою згоду представники Української Національної Ради Західної Области УНР, а евентуальні тим способом довершені умови будуть нею прийняті”³⁴.

На жаль, 22 квітня 1920 р. урядова делегація УНР всупереч протестам уряду ЗУНР та УНРади підписала таємний так званий Варшавський договір, погодившись на встановлення кордону між Україною і Польщею по річці Збруч, тобто без Східної Галичини, Холмщини, Підляшшя та частини Полісся і Західної Волині. УНРада заявила, що ця угода суперечить волі українського народу, задокументованої багатотисячними ухвалами у різних місцевостях України та в історичному акті соборності 22 січня 1919 р. Що стосується Східної Галичини, то вона загалом не могла бути об'єктом переговорів урядів УНР та Польщі без участі уряду ЗУНР і УНРади та без санкцій держав Антанти, які згідно з міжнародними договорами були її сувереном. У зв'язку з цим УНРада ствердила, що підписаний договір “не буде в'язати український народ в його змаганні до національно-державної єдності”³⁵.

Стосовно Варшавської угоди аналогічною була і позиція УНТП та інших національно-патріотичних партій та організацій, усього українського загалу не тільки у Західній, а й Наддніпрянській Україні. У редакційній статті “Ниж в серце” газета “Громадська думка” від імені УНТП заявила, що “ми такого “договору” не приймаємо”, а можемо “прийняти тільки такий договір, який буде заключений від народу до народу, на основі самовизначення народу, на підставі свобідної, ніким не нав'язаної волі”³⁶. Водночас УНТП віддавала належне визнанню Польщею права України на незалежне державне існування: “Це ж неабиякий поступ, коли від впертого непризнання навіть українського народу, хоть і дійде аж до ствердження кінечности існування Української держави”. Однак трудовики послідовно відстоювали принцип соборності України, тому не могли погодитися з договором, за який український народ повинен платити “коштом живого українського організму”. Загалом УНТП високо поцінувала поступок керівника польської держави Юзефа Пілсудського, який збагнув, що “без існування незалежної України є zagrożене також і існування незалежної Польщі”, що “тільки в союзі з реставрованою і сильною Україною Польща зможе закріпити своє державне становище”³⁷. Це були пророчі слова, особливо у контексті наступних трагічних подій, пережитих Україною і Польщею у період Другої світової війни.

Після невдалого спільного українсько-польського походу на Київ і наближення радянських військ до західних земель України та Польщі проблема соборності України почала набувати цілком іншого характеру. Адже радянська Росія ставила перед собою глобальні геополітичні цілі – експортувати комуністичну революцію у Центрально-Східну Європу. У цьому контексті знову виринула проблема Східної Галичини, але на цей раз, з одного боку, як фактор боротьби проти Польщі, а з іншого – як вияв чергової спроби імперської Росії реалізувати програму “собиранія русских земель в едином государстве”. З цією метою і була створена Галицька Радянська Соціалістична

Республіка. Однак у зв'язку з поразкою радянських військ і початком радянсько-польських переговорів у Мінську, а потім у Ризі, Східна Галичина стала об'єктом торгу між Польщею і радянською Росією. Зокрема, Польща прагнула здобути міжнародне визнання Варшавського договору і, таким чином, легалізувати інкорпорацію Східної Галичини до складу Польської держави. Під час радянсько-польських переговорів позиція УНРади та уряду ЗУНР базувалася на певних принципах. По-перше, міжнародний державно-правовий статус Східної Галичини ще не був визначений, вона не належала до польської держави, а її суверенами продовжували залишатися держави Антанти. По-друге, Польща і радянська Росія не мали права обговорювати, а тим більше вирішувати долю державної належності Східної Галичини. По-третє, урядові чинники ЗУНР прагнули взагалі не допустити обговорення східно-галицької проблеми на міжнародній конференції у Мінську та Ризі³⁸.

7 жовтня делегація ЗУНР, яка прибула до Риги на мирну конференцію з метою захистити державні інтереси Східної Галичини (до складу її увійшли представники УНТП – Кость Левицький, Ернест Брайтер, Осип Назарук та Лука Мишуга), запротестувала проти тих положень прелімінарного договору між Польщею та радянськими урядами Росії і України, що стосувалися східних кордонів Польщі. У заяві було чітко сказано, що проблема Східної Галичини не стосується внутрішньої справи Польщі, що за міжнародними договорами вона є “окремою державною одиницею”, тому було б несправедливо, якби всі народи колишньої Австро-Угорської імперії одержали на підставі права самовизначення свої державні території, а галицькі українці були позбавлені цього права. У зв'язку з цим делегація ЗУНР попереджала учасників ризьких переговорів, що “всьяке дотичне східно-галицької території рішення без згоди представників Національної Ради Східної Галичини... не може мати ніякого значення та його ніколи наш нарід за важне не признає”³⁹. Восьмого жовтня аналогічний, але уже спільний протест учасникам ризьких переговорів надіслали делегації Білорусії та Східної Галичини, вимагаючи забезпечення реалізації українським і білоруським народами права на національне самовизначення та створення незалежної і соборної України та Білорусії⁴⁰. 11 жовтня Народний Комітет УНТП теж заявив, що будь-які домовленості стосовно державно-правового статусу Східної Галичини без уряду ЗУНР не будуть зобов'язуючими для українського населення, яке ніколи не погодиться на те, щоб були встановлені “штучні кордони, розділюючи українські етнографічні землі”⁴¹.

Незважаючи на вкрай несприятливі зовнішньополітичні і внутрішньополітичні обставини, УНТП продовжувала послідовно відстоювати ідею незалежності і соборності України. 25 січня 1921 р. друкований орган польських соціалістів варшавський “Robotnik” опублікував статтю, де було викладено позицію ППС щодо розв'язання східногалицького питання. Підкреслювалося, що державний інтерес Польщі стосовно утвердження її міжнародного авторитету та досягнення внутрішньої консолідації суспільства потребує якнайскорішого полагодження проблеми Східної Галичини шляхом надання їй широкої політичної автономії. Східній Галичині обіцяно власні сейм та уряд, а закордонне представництво, монети, договори, військо, зовнішні справи тощо повинно належати варшавському уряду. Трудовики не погоджувалися з цим проектом польських соціалістів, були переконані, що держави Антанти такі забезпечать українцям Східної Галичини можливість реалізувати своє право на національне самовизначення та відновлення ЗУНР, яка стане важливим чинником боротьби за незалежну і соборну Україну⁴². Крім того, з уваги на всезростаючу небезпеку експансії радянською Росією комуністичної революції в країні Центральної та Західної Європи виникла необхідність створення єдиного антибільшовицького блоку, “поставити вал проти більшовизму”⁴³. Незалежну і єдину Україну трудовики вважали сильним партнером цього союзу держав. “Український народ, – йшлося у редакційній статті газети “Громадський вістник”, – вже третій рік веде боротьбу з російськими совітами, веде її зі змінним щастям, веде невгаваючи, розпачливо, вперто, беззастанно. Коли б не війна з Польщею, коли б не було польського наступу на Галичину та Волинь, коли б Україна не була блокована, коли б не була відтята від цілого світа, коли б замість кількох ворогів був найшовся хоч би один справжній приятель, то сього дня була б існувала українська держава, більшовики були би дусилися в своїй Московщині, пацифікація Сходу наближалася би до успішного кінця, а в Європі була би здебільшого віднята чаша горя і терпіння”⁴⁴. Тому УНТП вважала, що зближення Польщі й України як рівноправних партнерів “створило б реальну силу і дало б міцну основу для покінчення зі станом хаосу на Сході”⁴⁵. Водночас партія вважала, що “більшевицьке правительство в Харкові є зовсім

чуже для українського народу”, тому “влада большевиків не була ніколи сильною”, бо “село стоїть проти неї”⁴⁶.

Для консолідації національно-патріотичних сил на платформі соборності України УНТП підтримала ініціаторів створення Всеукраїнської Національної Ради. 4 січня 1921 р. на установчому зібранні у Відні було затверджено Статут Всеукраїнської Національної Ради, до якої увійшла більшість політичних партій та організацій фактично з усіх регіонів України: Наддніпрянщини – 11, Західної України (Галичини, Буковини і Закарпаття) – 7, а також із Кубані та Українського жіночого союзу. Найбільше представництво у Союзі від Західної України мала УНТП – 8 місць з 18, а загалом представники всіх політичних партій мали 75 місць. Ініціатори створення Союзу бачили його головне завдання у пошуках “дороги для самостійності українського народу в цілості”, у тому, що “вона буде висловом волі і змагання майже усього свідомого українського громадянства цілої України...”⁴⁷.

12 лютого в ухвалі першої сесії загальних зборів Ради було сказано, що “ідеалом українського народу є з’єдинення всіх українських земель в одній суверенній соборній державі, розуміючи соборність як спілку держав на певних державно-правових умовах”. Останнє застереження – про “спілку держав” – випливало з урахування тодішньої міжнародної і внутрішньополітичної ситуації, коли фактично всі українські землі опинилися під владою різних іноземних держав. Тому не було можливості ставити питання про негайну реалізацію ідеї злуки. Водночас в ухвалі загальних зборів було відзначено, що “намагання і московських більшовиків, і російської реакції та інших напрямків російських імперіалістів до відбудови колишньої Росії є противними свободі і самовизначенню народів” і що “Польща не визнала факту утворення державності на українських землях колишньої Австро-Угорської монархії і розпочала війну проти Західноукраїнської республіки”. Отже, Всеукраїнська Національна Рада фактично виступила проти грудневої 1919 року угоди між Директорією і Польщею щодо Східної Галичини. Ця ухвала була прийнята під тиском Польщі, яка використала у своїх інтересах українське війське, “не додержала умов договору і пішла на мирові переговори з совітською Росією без участі уряду УНР та визнала інсценовану Москвою совітську владу на Україні”. Саме виходячи з цих міркувань, Всеукраїнська Національна Рада заявила, що “за договори Української Народної Республіки з Польщею, якими визначено, між іншим, границі між Польщею і Україною, український народ не може прийняти на себе ніякої відповідальності”⁴⁸. Натомість 14 березня 1921 р. керівництво УНР визнало чинність усіх договорів, підписаних між урядом Польщі і Директорією, а справу Східної Галичини – внутрішньою проблемою польського уряду й загалом ще раз задекларувало свою незацікавленість східногалицьким питанням⁴⁹. Внаслідок цього 22 квітня політичні партії Східної Галичини та Буковини вийшли із Всеукраїнської Національної Ради, яка з цього часу перестала існувати⁵⁰.

Ситуація навколо проблеми державної незалежності ще більше ускладнилася підписанням 18 березня 1921 р. Ризького мирного договору радянськими урядами Росії, України та Білорусії з Польщею. За цим договором, як відомо, Східна Галичина, Холмщина, Підляшся, Полісся та Західна Волинь залишалися за межами України. Оскільки проблема Східної Галичини на Ризьких переговорах спеціально не обговорювалася, то у договорі мова йшла тільки про кордони між Польщею та Україною і водночас стверджувалося, що населення Східної Галичини вирішуватиме свою долю плебісцитом, тобто за принципом самовизначення націй⁵¹.

Уряд ЗУНР висловив рішучий протест проти Ризького мирного договору, охарактеризував його як “другий Андрусів”, а, отже, не зобов’язуючий для українського народу. 19 квітня Народний Комітет УНТП, а 20 квітня – Українська Національна Рада відкинули цей договір, побудований на поділі українських земель, всупереч праву самовизначення нації. Країни Антанти також не визнали східних кордонів Польщі, продовжували відстоювати принцип розв’язання Союзом Народів державно-правового статусу Східної Галичини на засадах самовизначення націй⁵². Враховуючи сукупність обставин міжнародного і внутрішньополітичного характеру, УНТП не драматизувала ситуацію щодо Ризького мирного договору, вважала, що він “триватиме недовго”. Партія була впевнена, що “ніхто не в силі покласти штучні межі на землях України”, що український народ таки “здобуде те, до чого сьогодні стремить і на всіх просторах стане своїм паном”⁵³.

Визначаючи програму подальший дій, УНТП брала до уваги насамперед нову політичну ситуацію, що склалася після Ризького договору, коли Директорія і

загалом керівництво УНР втратило можливість вплинути на здобуття незалежної, соборної України. Водночас не можна було ігнорувати той факт, що, підписавши договір з урядом радянської України, Польща фактично визнала її самостійною і незалежною державою. Трудовики, як і більшість політичних партій Східної Галичини, не мали жодних ілюзій щодо реального статусу радянської України, вважали її “російською колонією з деякими автономічними правами”, у якій більшовицький режим руйнує промисловість та сільське господарство, нищить українську інтелігенцію – мозок нації⁵⁴. Однак галицька громадськість сподівалася, що національна стихія поступово надасть радянській формі державності України національно-політичного змісту і трансформує її в незалежну республіку. У зв’язку з цим УНТП, як й інші національно-демократичні партії та організації, уважно стежила за державним будівництвом у радянській Україні, намагалася всіляко стимулювати там національне відродження з метою реалізації не тільки незалежності, а й соборності українських земель. Відомий діяч УНТП Дмитро Левицький виступав навіть за те, щоби “наші люди вертали на Україну, впихалися в усі місця, вели агітацію між народом і брали фактично правління краю в свої руки”⁵⁵. У цьому контексті уряд ЗУНР обговорював також можливість передислокації інтернованих у Чехословаччині частин УГА на територію України.

Водночас керівництво УНТП продовжувало підтримувати зусилля уряду ЗУНР щодо визначення міжнародного державно-правового статусу Східної Галичини на засадах права націй на самовизначення та відновлення її державної незалежності. Разом з тим трудовики постійно наголошували, що державна незалежність Східної Галичини є не кінцевою метою їх, а тільки етапом до реалізації головної засади української національної ідеї – створення незалежної і соборної України⁵⁶. 30 листопада 1921 р. Народний Комітет УНТП повідомляв уряд ЗУНР про однозначність позиції партії стосовно того, що “Східна Галичина має становити тільки перехідний етап, бо будуче Східної Галичини мусить бути тісно зв’язане з долею великої України”⁵⁷. У січні 1923 р. з нагоди п’ятиріччя проголошення незалежності офіційний орган трудовиків “Громадський вістник” відзначав, що, незважаючи на поразку УНР, український народ “не сміє обезцінювати ваги дати 22 січня 1918 р.”, як і 22 січня 1919 р., коли “над Карпатами маяли синьо-жовті прапори”, а “український народ Галицької землі устами своїх речників на площі святої Софії виявляв свою незламну волю” до соборності. Редакція газети закликала всіх українців: “Цим двом ідеалам: незалежності і соборності підпорядкувати все інше”⁵⁸.

Таким чином, УНТП відіграла провідну роль у боротьбі галицьких українців за національно-державну незалежність у 1918 – 1923 рр. Партія послідовно виступала за соборність України.

¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923 рр. Документи і матеріали: У 5-ти томах / За ред. О. Карпенка. Укладачі О. Карпенко, К. Мицан. – Івано-Франківськ, 2001. – Т.1. – 628 с.; Т.2. – 712 с.

² Сливка Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. – К., 1973; Його ж. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920 – 1939). – К., 1985.

³ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918 – 1929). – Т.1. – К. – Івано-Франківськ, 2002.

⁴ Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – 368 с.

⁵ Павлишин О. Державне будівництво ЗУНР–ЗОУНР: проблема національних кадрів // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради). Матеріали наукової конференції 20 березня 1997 р. – К., 1997. – С. 97 – 106.

⁶ Макаруч С. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів, 1997. – 192 с.

⁷ Гелей С. Степан Томашівський про ідеї, героїв і політику // Український час. – Львів, 1994. – Ч.І (13). – С. 54 – 59.

⁸ Райківський І. Галицька соціал-демократія в українській революції 1917-1920 років // Галичина. – 1998. – № 1 (2). – С. 42 – 55.

⁹ Соляр І. Консолідаційні спроби українських політичних сил у другій половині 1920 року // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 311 – 319.

¹⁰ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 рр. Перша часть. – Львів, 1926. – С. 327.

¹¹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: Історія / Керівник автор. кол. О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 89 – 91.

¹² Діло. – 1918. – 22 жовтня.

¹³ Західно-Українська Народна Республіка. Історія. – С. 92.

- ¹⁴ Центральний державний історичний архів (далі – ЦДА) України у Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 128. – Арк. 3 – 4.
- ¹⁵ Діло. – 1918. – 12 листопада; Західно-Українська Народна Республіка. Історія. – С. 138 – 139.
- ¹⁶ Діло. – 1918. – 15 листопада.
- ¹⁷ Там само. – 12 листопада.
- ¹⁸ Сливка Ю. Західно-Українська Народна Республіка та її уряди // Уряди України. – К., 2001. – С. 218 – 219.
- ¹⁹ Свобода. – 1919. – 29 квітня; Кугутяк М. Проблема державно-правового статусу Східної Галичини у політичних концепціях Української народно-трудової партії (1920 – 1923) // Галичина. – 2001. – Вип. 5 – 6. – С. 241.
- ²⁰ Громадська думка. – 1920. – 2 січня.
- ²¹ ЦДА України у Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 2, 5, 8.
- ²² Лозинський М. Галичина в рр. 1918 – 1920. 2-е вид. – Нью-Йорк, 1970. – С. 192 – 201, 204.
- ²³ Громадська думка. – 1920. – 4 січня.
- ²⁴ Там само. – 29 січня.
- ²⁵ Там само. – 4 січня, 29 січня.
- ²⁶ Там само. – 2 лютого.
- ²⁷ Там само. – 2 лютого, 4 лютого.
- ²⁸ Там само. – 27 лютого.
- ²⁹ Там само. – 14 лютого.
- ³⁰ Там само. – 24 березня.
- ³¹ Там само. – 14 березня.
- ³² Бортняк Н. Дипломатична діяльність Степана Томашівського (лютий 1919 – серпень 1921 рр.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 162.
- ³³ Громадська думка. – 1920. – 28 березня.
- ³⁴ Там само. – 29 квітня.
- ³⁵ Там само. – 5 травня.
- ³⁶ Там само. – 29 травня.
- ³⁷ Там само. – 20 травня.
- ³⁸ ЦДА України у Львові. – Ф. 528. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 2 – 3. Детальніше див.: Гетьманчук М.П. Ризький мир: українсько-польські відносини періоду підготовки, підписання і ратифікації Ризького договору 1921 р. – Львів, 1998; Галицька-Дідух Т. Східна Галичина і Ризька мирна конференція (1920 – 1921 рр.): Автореферат дис... канд. істор. наук. – Львів, 2001 *та ін.*
- ³⁹ ЦДА України у Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 6 – 7.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 10 – 11.
- ⁴¹ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії 1918 – 1929. – Т. 1. – С. 150 – 151.
- ⁴² Український вістник. – 1921. – 7 березня.
- ⁴³ Там само. – 25 лютого.
- ⁴⁴ Там само. – 28 лютого.
- ⁴⁵ Кугутяк М. Історія української націонал-демократії 1918 – 1929. – Т. 1. – С. 159 – 160.
- ⁴⁶ Український вістник. – 1921. – 17 березня; Батьківщина. – 1921. – 25 вересня.
- ⁴⁷ Там само. – 25 січня, 7 лютого.
- ⁴⁸ Там само. – 2 квітня.
- ⁴⁹ Там само. – 27 квітня.
- ⁵⁰ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 52. – Спр. 455. – Арк. 86.
- ⁵¹ Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / Відп. ред. Ю.Ю. Сливка. – К., 1989. – С. 56 – 58.
- ⁵² Батьківщина. – 1921. – 24 березня.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ Український вістник. – 1921. – 7 вересня; Батьківщина. – 1921. – 25 вересня.
- ⁵⁵ ЦДА України у Львові. – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 482. – Арк. 29 – 30.
- ⁵⁶ Громадський вістник. – 1921. – 5 лютого.
- ⁵⁷ ЦДА України у Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 1 – 4.
- ⁵⁸ Громадський вістник. – 1923. – 24 січня.